

Valentin Požaić

BRIGA ZA TEŠKO BOLESNE I UMIRUĆE

Uvod

Sav je naš život primanje i darivanje. Život smo primili kao dar da bismo ga prenosili, poštovali, unapređivali u njegovim različitim stadijima i na različitim razinama. I to činimo – ili: trebalo bi da činimo – zbog zahvalnosti, solidarnosti i ljubavi. Slijedimo Isusov primjer i živimo njegovu zapovijed.

Čovjekov je osnovni doživljaj da njegov život teče nezaustavljivo, da teče bez kraja. No, svaki sat nosi nas bliže završnom stadiju i dometu. Ljudski život kroz bolest, patnju i bol nezaustavljivo juri svojemu svršetku – smrti. Već od početka, pa kroz čitav životni tijek, čovjek doživljava bolest kao jedan od najizrazitijih vidika svojega ovozemnog postojanja. Bolest, praćena bolju i trpljenjem, podsjeća čovjeka na njegovu fizičku ranjivost. U svojim pojavnostima ona upozorava na privremenost, nestalnost i neizvjesnost ljudskog stanja, na granice želja i na siromaštvo stvarnih mogućnosti u kojima je čovjek prisiljen živjeti.

Na ovim se stranicama želi predstaviti i podsjetiti na neke poželjne i moguće vidike solidarne sućuti i zauzetosti za bližnjega upravo kad se nađe u teškoj bolesti i posebno kad kroz tijek umiranja ide ususret smrti.¹

Učestale pojave

U prvoj polovici travnja godine 1989. pronijela se svijetom vijest da su četiri medicinske sestre u jednoj bečkoj bolnici ubile najmanje pedeset pacijenata. Glavno su im oružje bile injekcije insulina, a računale su

---

¹ Različita zvanja i šira područja pomoći obrađena su u: P. SPORKEN, *Begleitung in schwierigen Lebenssituationen. Ein Leitfadens für Helfer*, Herder, Freiburg—Basel—Wien 1984; M. ŠEF (prir.), *Pomoć teško bolnim in umirajoćim*, Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev, Ljubljana 1986; brojevi nekih časopisa, npr.: *Arzt und Christ* 2 (1987), 4 (1988); *Laennec* 1 (octobre 1988).

s tim da se prekomjerna doza insulina vrlo teško utvrđuje kod preminulog pacijenta. O toj najvećoj seriji ubojstava u povijesti kriminala u Austriji davale su se različite obavijesti i primjedbe. Jedna od uhapšenih lakonski je izjavila: »Samo na moj konto ide dvadesetpet ubojstava.« I motiv takva postupka dan je bez »pretjerane« osjećajnosti: »Tko bi me nervirao – dobijao bi besplatno krevet kod dragog Boga.«²

Određene rubrike dnevnog tiska, kao »Crna kronika« i »Danju i noću«, nerijetko nas izvješćuju o takvim i sličnim »pothvatima«. A nerijetko se, i ne bez simpatije, donose vijesti o pokretima koji zastupaju tzv. pravo na ovu ili onu eutanaziju.

Očekivanja

Očekivanja bolesnih i umirućih, ako ih već osobno nismo doživjeli i iskusili, možemo naslutiti i otkriti u zahvalnoj molitvi – blagoslovu, izrečenoj na usta starijih osoba³:

Blaženstva

Prijateljima staraca

Blagoslovljeni koji razumiju
moj spori korak i drhtavu ruku.

Blagoslovljeni koji već znaju
da mi uši s mukom razabiru riječi.

Blagoslovljeni koji kao da prihvaćaju
moj oslabljeni vid i tromi duh.

Blagoslovljeni koji su odvratili oči
kada sam jutros prevrnuo svoju kavu.

Blagoslovljeni koji se sa smiješkom
zaustavljaju da bi trenutak pročavrljali sa mnom.

Blagoslovljeni koji nikada ne kažu:
»Danas ste to već dvaput ispričali.«

Blagoslovljeni koji gledaju u meni
biće dostojno ljubavi i poštovanja,
a ne napuštena starca.

Blagoslovljeni koji pogađaju
da nemam više snage nositi svoj križ.

Blagoslovljeni koji svojom ljubavlju zaslađuju
dane što mi još preostaju
na ovom posljednjem putu k Očevoj kući.

Kultura smrti

U više navrata sveti otac Ivan Pavao II govorio je o opasnosti koja nadolazi od sada vladajuće kulture, a koja se s pravom naziva kultura smrti. Govoreći liječnicima, Papa ih je upozorio na česte povrede i nepoštovanje ljudskog života, kako na njegovu početku (pobačaj), tako i na njegovu svršetku (eutanazija). Zatim je rekao: »Neka vaše zvanje, rođeno

² Z. ANDELKOVIĆ, »Sumanute sestre klinike smrti«, *Vjesnik*, 11. travnja 1989, str. 12; *Glas Koncila*, 23. IV. 1989, str. 1.

³ A. DEEKEN, *Lijepo je biti star*, FTI, Zagreb 1977, str. 7.

da spašava i promiče ljudski život, ne postane popustljivo pred sličnim zabludama, proturječeći svojim izvornim ciljevima i pretvarajući se u pobornika kulture ne života, nego smrti.⁴

Eutanazija je samo jedan od stadija kulture smrti u tijeku ljudskog života. Kultura smrti prisutna je na razne načine za cijeloga života. Ona je, međutim, prisutnija na početku i na završetku života. Tada je, naime, pojedinac najnemoćniji da se brani, pa ljudska zloba i dvoličnost, licemjerstvo i kukavičluk — i na pojedinačnom i na društvenom i zakonodavnom području — ima mnogo više prostora za nasilničko djelovanje. Ujedno, čini se, postoji i neka unutarnja neizbježiva povezanost između poštovanja i nepoštovanja života na njegovu izvoru i na njegovu kraju.

U suvremenom društvu potrošačkog i uživalačkog mentaliteta češće se pojavljuju prijedlozi da se zakonom uvede mogućnost eutanazije, tj. ubojstva iz milosrđa ili samilosti. U praksi, sudeći prema učestalim pojavama, čini se da su pojedinci više pokretani brigom za vlastitu komotnost negoli samilošću prema bolesnicima i umirućima. Nije neobično da se takvi prijedlozi pojavljuju u društvu koje se vodi načelima karijere i popularnosti, a bez trajno vrijedećih moralnih načela. Zvuči neobično, ali je stvarna tvrdnja: »Da etičke smjernice povremeno više ovise o taktici negoli o etici, nije ništa naročito.«⁵ Pod tim bi vidikom bilo potrebno posebno preispitati smjernice »etičkih komiteta«, koji se sve više množe u zdravstvenim ustanovama.

Kultura života

Osnovno je pitanje naš stav prema životu na svim njegovim razvojnim stupnjevima, uključujući tu bolest, umiranje i smrt. Talijanski liječnik C. Manni, koji na području reanimacije radi već trideset godina, ovako izriče pitanje: »Sve ovisi o tome kakvo imamo shvaćanje života. To je temeljni problem našeg društva. Što je život? Neki predmet koji se kupi u robnoj kući, ili nešto što nam je dano, darovano, i zatim uzeto u času o kojemu ne znamo ništa? Nema sumnje«, nastavlja, »da je u ovom potrošačkom društvu, koje na prvo mjesto stavlja dobitak i užitak, život malo cijenjen.«⁶

Ljudsko dostojanstvo

Kršćanska antropologija ne shvaća čovjekovo dostojanstvo kao nešto izvanjsko, ovisno o stanju čovjekova zdravlja, bolesti, ili osobne krivnje. Čovjekovo dostojanstvo nešto je unutrašnje, bitno, neuvjetovano i neotuđivo čovjekovu biću kao takvom. Ljudsko dostojanstvo izvire iz cjelokupne kvalitete čovjeka kao osobe, kao duhovno-tjelesnog bića obdarena razumom i slobodom, samoodgovornošću i mogućnošću samoodređenja.

---

⁴ IVAN PAVAO II, *Govor liječnicima anestezičima* (4. X. 1984), AAS(1985), str. 135.

⁵ M. CHRISTIAENS, »Grossbritannien will Experimente mit Embryos gestzlich regeln«, *Notabene medici*. Journal für Ärzte 2 (1989), str. 61.

⁶ C. MANNI, »La battaglia quotidiana della terapia intensiva«, *L'Oss. Rom*, 20. IV. 1985, str. 6.

Gledajući u svjetlu vjere, to je dostojanstvo još više istaknuto. U izveštaju o stvaranju čovjeku je posvećeno naročito mjesto i pažnja. Dok je sve ostalo stvoreno jednostavnim »Neka bude«, čovjek je predmet posebne Božje odluke. Njemu Bog povjerava brigu za sav stvoreni svijet (Usp. Post 1,26–27). To početno i temeljno čovjekovo dostojanstvo potvrđeno je Isusovim utjelovljenjem. Postavši čovjekom, Isus je prihvatio, živio i posvetio sav ljudski život, uključivši patnju, bol i smrt. Njegovom otkupiteljskom žrtvom, čovjek, otkupljen »skupom cijenom« (1 Pt 1,18–19), i sam postaje dragocjen. Bezuvjetna Božja ljubav prema svakom čovjeku najdublji je i neuklonivi temelj osobnog dostojanstva svakog čovjeka.

Dar života

Tko ima religiozni nazor na svijet i život, vrednuje život u posve naročitom svjetlu. On vidi u životu dar Božje ljubavi i povjerenja.⁷ Život je ujedno zadaća i poslanje koje treba ostvariti u ovom prostorno-vremenskom postojanju. Ako je dar, život zahtijeva zahvalnost. Ako je zadaća, zahtijeva čovjekovu suradnju, posebice kad je ugrožen bolešću. Odbaciti život, a birati smrt (što se zbiva u činu eutanazije!), znači »baciti dar u lice darovatelju«⁸ i znak je duboke nezahvalnosti i nepovjerenja prema darovatelju života. Prema doživljajima s ruba života i smrti, dva su čina »najstrože zabranjena: ubiti sebe i ubiti drugoga. Time što bih počinio samoubojstvo, bacio bih Bogu u lice njegov dar... Time što bih ubio nekoga drugoga, ometao bih njegove namjere«.⁹

Cijela kršćanska predaja uči da čovjek nije neovisni i potpuni gospodar svojega života. To lijepo sažima teolog Häring kad piše: »Život je povjeren čovjekovoj slobodi i suodgovornosti. Mi nismo neovisni gospodari svoga života, nego upravitelji pod Božjom vrhovnom vlašću.«¹⁰

Život i zdravlje

Prema tradicionalnom načelu, iznesenom još od pape Pija XII, kojemu pripada čast da je usporedo s razvojem medicine sustavno razlagao medicinska načela u svjetlu vjere, razlikujemo redovita i izvanredna sredstva liječenja.¹¹

Prema tom načelu, *redovita* sredstva liječenja moraju se uvijek upotrebljavati. To su ona sredstva koja ne stavljaju izvanredni teret niti na pacijenta niti na obitelj, a niti na okolinu. Ta se sredstva ponekad nazivaju i normalnim sredstvima. *Izvanredna* sredstva, mogu se, ali ne moraju upotrijebiti u toku liječenja. To su sva sredstva izvan redovitih. Hoće li se, kada i koliko upotrijebiti, to ovisi o razboritoj odluci bolesni-

⁷ Usp. napatuk: ZBOR NA NAUK VJERE, *Donum vitae* (Dar života), KS, Zagreb 1987.

⁸ P. RAMSEY, »Euthanasia and Dying Well Enough«, *The Linacre Quarterly* 44 (1977), str. 41.

⁹ R. MOODY, *Život poslije života*, Prosvjeta, Zagreb 1981^{2.}, str. 154.

¹⁰ B. HÄRING, *Kristov zakon. Slobodni u Kristu*, KS, Zagreb 1986, sv. 3, str. 100.

¹¹ PIO XII, »Govor o reanimaciji liječnicima i znanstvenicima sudionicima kongresa na Institutu 'Gregorio Mendel'«, AAS 49 (1957), str. 1030.

ka i njegove okoline, kao i o stvarnim mogućnostima kojima raspolažu pacijent ili dotična bolnica.

Nije uvijek jednostavno prosuditi koje je sredstvo redovito, a koje izvanredno. Pri prosudbi ulaze u obzir okolnosti osobe, mjesta, vremena i kulture. K tome, liječniku je redovito sve ono čime raspolaže, bez obzira na druge okolnosti.

Bilo je više pokušaja da se tu klasičnu terminologiju zamijeni novom, boljom, ali bez većeg uspjeha. Crkveni dokument *Deklaracija o eutanaziji* (1980) zadržavajući tradicionalno načelo, otvara put novome. Govori o »razmjernim i nerazmjernim« sredstvima.¹² Budući da ni to novo načelo samo po sebi ne unosi mnogo više svjetla i jasnoće, dana su mu pobliža tumačenja.

Zbog nedostatka drugih sredstava mogu se u toku liječenja upotrijebiti i ona koja su još u stadiju eksperimentiranja, dakako, uz pristanak pacijenta.

Uvijek je dopušteno zadovoljiti se normalnim sredstvima. Otkloniti ostala ne znači počiniti samoubojstvo, već prihvatiti stvarno stanje ljudskog ovozemnog postojanja i njegove uvjetovanosti.

Kad je smrt blizu i neizbježiva, a raspoloživa bi sredstva, ako bi bila primijenjena, imala kao učinak samo oskudno i bolno produbljenje života, tj. ne bi bila djelotvorna, slobodno je odreći se tih sredstava. I dalje treba uvijek održavati onu *normalnu* njegu. I dosljedno, »liječnik nema razloga za tjeskobu, kao da nije pružio pomoć osobi u pogibelji«.¹³

Prema načelu »razmjerna – nerazmjerna« sredstva, potrebno je imati u vidu dvije činjenice. Prvo, vrstu sredstava o kojima se radi, stupanj proračunatog rizika u koji se ulazi, teškoće i troškove u primjeni terapije. I drugo, treba gledati na »korisnost«, tj. na predvidivi pozitivni ishod za pacijenta u usporedbi s mukama kojima se izlaže u svojim stvarnim fizičkim i moralnim uvjetima.

Bol i patnja

Govor o kulturi života neizbježno se suočava sa sveprisutnom pojavom boli i patnje u ljudskom životu.

Dva pristupa

Postoje načelno dva oprečna gledišta na patnju i bol u ljudskome životu. *Negativni* pristup nijeće boli i trpljenju svaki smisao i značenje. Želi isključiti bol odmah, bez odgađanja i pod svaku cijenu, pa makar i uz cijenu života. U životu čovjeka gdje se sve »prinosi na oltar zlatnog tele-ta ugodnosti i užitka«¹⁴, kako se slikovito izražava švicarski liječnik Wunderli, doista nema mjesta trpljenju. I na samu pomisao o boli javlja se duševna alergija.

¹² SVETI ZBOR ZA NAUK VJERE, *Deklaracija o eutanaziji*, Città del Vaticano 1980; hrvatski prijevod (dr. M. Biškup OP) u: V. POZAIĆ, *Život dostojan života*. Eutanazija u prosudbi medicinske etike, FTI, Zagreb 1985, str. 105–107.

¹³ *Nav. dj.*, str. 107.

¹⁴ J. WUNDERLI, *Euthanasie oder Über die Würde des Sterbens*, E. Klett, Stuttgart 1974, str. 142.

*Pozitivni pristup stvarnosti ljudskog trpljenja promatra bol kao, do-
duše, neugodni ali sastavni dio života. Prihvatiti život znači prihvatiti
trpljenje. Štoviše, bol može biti i korisna. Već na posve fizičkome pod-
ručju ona je upozorenje da negdje nešto nije u redu. I tako je u službi
zdravlja i života. Na psihologijskom području, na izrazito humanoj razi-
ni, patnja, kad je u stupnju podnosivosti svjesno prihvaćena, pospješuje
ljudsko dozrijevanje, otkriva čovjeku nove obzore života i smrti, daje mu
novo svjetlo za uočavanje onoga što je bitno, a što sporedno. Iskustvo
boli i patnje nenadomjestivo je za međusobni život i razumijevanje dru-
gog čovjeka patnika. Međutim, ako bol prijeđe granice korisnosti i pod-
nosivosti, može, kako priznaje i *Deklaracija*¹⁵, probuditi želju da se ukloni
bez obzira na cijenu.*

Kao vjernici možemo trpljenje gledati u specifično kršćanskom
svjetlu. To je shvaćanje, valja odmah naglasiti, daleko od svakog mazo-
hizma ili kulta patnje. Ne zaboravlja se da bol može biti dvosjekli mač,
da trpljenje samo po sebi još nije ni zaslužno, ni spasenjsko, ni otkupite-
ljsko. Zato kršćanin načelno sudjeluje u borbi protiv svake vrste boli i
trpljenja. Posebno je obilježje kršćana djelotvorna pažnja prema boles-
nicima i patnicima, o čemu svjedoče ustanove od davnih hospicija pa do
suvremenih mnogostrukih ustanova Caritasa.

Odgovor na bolest

Kroza svoju povijest čovjek je pokušao odgonetnuti zagonetku i ući
u misterij bolesti i boli. O tom nastojanju govori i papa Ivan Pavao II u
svojoj pobudnici *Spasonosno trpljenje*: »Ljudska patnja potiče sućut, po-
tiče i poštovanje; te na svoj način zastrašuje. U njoj se doista krije veliči-
na osobita misterija.«¹⁶

Sveti Otac pokušava razotkriti, koliko je to moguće, taj misterij:
»Krist je istodobno poučio čovjeka da čini dobro trpljenjem i da čini do-
bro onome tko trpi. S toga dvostrukog polazišta on je do dna razotkrio
smisao trpljenja.«¹⁷ I doista, »drvo križa uzdignuto na vrhu Kalvarije s
raspetim Sinom Božjim na njemu, razlilo je po mračnoj noći trpljenja i
umiranja more nebeskog svjetla i ljudskom oku otvorilo sasvim nove vi-
dike na taj zamršen problem.«¹⁸

Činiti dobro trpljenjem! Kad čovjek prizna i prihvati trpljenje kao
sastavni i neizbježivi dio života, kadar je otkriti njegove pozitivne vidike.
Bol je kadra pobuditi i razviti u čovjeku krepost solidarnosti sa svima
koji trpe. Tek onaj koji je sam u svojem tijelu iskusio gorčinu boli i trplje-
nja može razumjeti i suosjećati s drugim patnicima, bilo u krugu vlastite
obitelji, bilo u široj zajednici.

U svjetlu vjere patnja može postati spasenjsko djelo. U Božjem pla-
nu spasenja po Kristovu trpljenju, smrti i uskrsnuću kršćanin otkriva i
viši smisao i značenje vlastita trpljenja. On se zna sjediniti s Kristom
patnikom i umirućim. Svaka patnja svakog pojedinog čovjeka može biti
ugrađena u veliko djelo Isusova otkupljenja i preobrazbe svijeta. Svaki

¹⁵ *Deklaracija o eutanaziji*, str. 104.

¹⁶ IVAN PAVAO II, *Spasonosno trpljenje*, KS, Zagreb 1984, br. 4.

¹⁷ *Nav. dj.*, br. 30.

¹⁸ I. KOZELJ, *Pred tajnom zla i patnje*, Provincijalat HP DI, Zagreb 1986, str. 9.

patnik može postati suradnik Krista patnika, suradnik otkupljenja. To oertava apostol Pavao kad piše Kološanima: »Radujem se sada dok trpim za vas i u svom tijelu dopunjam što nedostaje mukama Kristovim za tijelo njegovo, za Crkvu« (Kol 1,24). Činiti dobro vlastitim trpljenjem – to je sasvim osobito djelo ljubavi.

Činiti dobro onome koji trpi! Svaka bol, napose ona koja prelazi granice ljudske podnošljivosti, izaziva sućut i poziva u pomoć.

Činiti dobro onome koji trpi sasvim je osobito i raspoznatljivo obilježje povijesti kršćanstva. Povijest Crkve mnogovrsna je slika i odsjaj evandeoskog lika milosrdnog Samaritanca. O tome svjedoče davni hospiciji, gostinji, kao i današnje bolnice i domovi mnogim djelima ljubavi – tamo gdje je to Crkvi dopušteno. Zar jedno od djela milosrđa, koja navodi katekizam, nije i pohoditi bolesne? Pohoditi ima ovdje bogat sadržaj: misliti srcem na bolesna, doći k njemu otvorena srca i ruku spremnih na pomoć i razumijevanje. To znači odgovoriti na Isusov poziv: »Oboljeh i pohodiste me« (Mt 25,36).

Odgovor bolesniku

Sav silni napredak nije uspio ukloniti bol i patnju. Odgovor na bolest, teoretski gledano, i nije suviše težak, nije nerješiv. Međutim dobro kaže izreka: »Bolest ne postoji, postoje samo bolesni ljudi!« Treba dati odgovor bolesniku. Tu smo suočeni s ljudskom osobom koja očekuje – i ima pravo na naš ljudski, konkretni, brižni odgovor: suosjećanjem, razumijevanjem, strpljivim slušanjem i obazrivom pripomoći. Jednom riječju: ima pravo na solidarnost. Pažnje je vrijedna uputa što nam je daje svećenik Luka Depolo, čovjek – prijatelj bolesnika: »Znajmo slušati bolesnika i dopustiti mu da govori, da nam se izjada. Taj govor slušajmo s najvećom pozornošću i savjesnošću, jer nam u tim riječima bolesnik otvara svoju dušu. U odgovorima bolesniku izbjegavajmo lagane riječi, uobičajene odgovore, kao – bit će bolje, već će Bog dati i slično. Takve riječi imaju strašan prizvuk praznine i površnosti. Bolesnik ih doživljava kao da ga se želimo što prije riješiti, a on očekuje od nas nešto drugo. On očekuje da mi zajedno s njim prihvatimo i podijelimo njegovu bolest kao 'kruh naš svagdašnji'.«¹⁹

Moramo biti spremni i na pojavu samooptuživanja bolesnika; naime, da je njegova bolest kazna Božja za njegov ovakav ili onakav život. Bolest doista može biti posljedica nezrozumna načina života. Bolest, međutim, pripada krhkom ljudskom biću u ovozemaljskom životu. Povezati je odmah s kaznom, to nije utemeljeno na svetopisamskoj poruci. Istina, ozdravivši uzetoga u ribnjaku nakon tridesetosmogodišnje bolesti, i susrevši ga kasnije, Isus mu je rekao: »Eto, ozdravio si! Više ne griješi, da te što gore ne snađe« (Iv 5, 14). Malo kasnije isti apostol Ivan donosi drugi prizor ozdravljenja. Susrevši čovjeka slijepa od rođenja, apostoli bijahu radoznali: »Učitelju, tko li sagriješi, on ili njegovi roditelji, te se slijep rodio?« A Isus im odgovori: »Niti sagriješi on, niti njegovi roditelji, nego je to zato da se na njemu očituju djela Božja« (Iv 9, 1 – 3).

¹⁹ L. DEPOLO, »Pastoralni radnik u pohodima bolesniku u bolnici«, *Kateheza* 1–2 (1989), str. 113. Čitajući Depolove zapise u rabrici *Glasa Koncila* »Braća naša zaboravljena« učiti ćemo umijeće razgovora s bolesnicima. Tu je i časopis za bolesnike *Betanija*; donosi i govore Svetog Oca bolesnicima.

Patnja, bol i bolest mogu biti put duhovnog čišćenja, obraćenja i vjerskog osvježenja. Potresno je svjedočanstvo Toma, bolesna od side, koga su Misionarke Ljubavi (Sestre Majke Terezije) smjestile u svoj dom: »Mislim da nikada ne bih došao do Boga bez ove bolesti. Našle su me na ulici. Trebalo je tolike godine patnje i trpljenja da se sada mogu baciti na koljena i moliti. Nema ljepšeg osjećaja od toga. To želim reći svemu svijetu. Bolest se može podnijeti samo ako se dijeli s Kristom.«²⁰

Još više, patnik može u svojoj bolesti otkriti misteriozni poziv Božji, poziv za životnije uključenje u djelo otkupljenja »Čovjeka boli«, Spasitelja. Dvadesetjednogodišnja Mirjana, paralizirana nakon prometne nesreće u osamnaestoj godini, iznosi svoje iskustvo: »Doživjela sam da Bogu treba sve predati da bi se mogao svijet spasiti. Sigurno da još treba trpjeti za obraćanje grešnika... Kad boli, načulim uši: što Bog od mene hoće? Kad imaš pravu vjeru Bog će sigurno pomoći i ozdraviti. Kad me bol sasvim izludi da ne vidim prst pred očima, kad sam od boli satrvena, čujem u srcu glas: još samo malo... Te me riječi tješe i ohrabruju, jer znam da darivanjem pridonosim otkupljenju svijeta.«²¹

U misterij patnje ne ulazi se ni razmišljanjem ni umovanjem, već prihvaćanjem Kristova osobna poziva: »Dodi, slijedi me« (Mt 19,21).

Sakramenti

U poslanici Jakova apostola susrećemo obred bolesničkog pomazanja: »Boluje li tko među vama? Neka dozove starješine Crkve! Oni neka mole nad njim, mažući ga uljem u Ime Gospodnje, pa će molitva vjere spasiti nemoćnika; Gospodin će ga podići, i, ako je sagriješio, oprostiti će mu se« (Jak 5,14–15). Praćen molitvom službenika Crkve i bolesnikovih ukućana, sakrament donosi i olakšanje u bolesti i snagu za podnošenje boli. Ujedno, bolesniku se u njegovim naročitim uvjetima nagoviješta radosna vijest da one koji s Kristom trpe čeka radosna proslava zajedno s Kristom proslavljenim: »Sam Duh susvjedok je s našim duhom da smo djeca Božja; ako pak djeca, onda i baštinici, baštinici Božji, a subaštinici Kristovi, kada doista s njime zajedno trpimo, da se zajedno s njime i proslavimo« (Rim 8,16–17).

Novi obred bolesničkog pomazanja poziva zdrave vjernike da sudjeluju »u službi uzajamne ljubavi u Kristovu tijelu svojom brigom za bolesnike, ali i slavljenjem sakramenata bolesnih koji su Euharistija i bolesničko pomazanje«. ²² Svećenik i okolina, kod kuće i, koliko je moguće, u bolnici, moli za i u ime bolesnika, napose kad trgan bolima sam nije kadar dulje moliti. Čin je to solidarnosti u vjeri i molitvi.

Pred licem smrti

Čitav je zemaljski život u nekom smislu usmjeren prema svojemu

²⁰ L. DEPOLO, »Svetica protiv side«, *GK* 1, 8. ožujka 1987, str. 7.

²¹ L. DEPOLO »Za pet rana Isusovih«, *GK*, br. 33, 17. kolovoza 1986, str. 10 (rubrika »Braća naša zaboravljena«). U istoj rubrici potresan i nadahnjujući je »Križni put na odjelu za rak«, *GK* br. 8; 19. veljače 1989.

²² R. BRAJČIĆ, M. ZOVKIĆ, Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen Gentium* I, FTI, Zagreb 1977, str. 249.

svršetku koji se zbiva u smrti, kroz umiranje. Stoga je pitanje o značenju i smislu tog posljednjeg stadija života neizbježno. Tvrdi se da je smrt čovjeku naravna jer svi umiru. Kad bi bila sasvim naravna, smrt ne bi predstavljala nikakvih problema. A ipak, ona je stvarnost kojoj se čitavo ljudsko biće protivi.

Učeno neznanje

Dok je čovjek donekle uspio doskočiti nevolji bola i trpljenja razvijajući liječničko umijeće, dotle još uvijek strepi pred neizbježnom činjenicom smrti. O tome Drugi vatikanski sabor kaže: »Zagonetka ljudskog položaja dostiže vrhunac pred licem smrti. Ne muči čovjeka samo bol i sve veći rasap tijela nego ga također, dapače još i više, muči strah od ugasnuća za vazda« (GS 18). Smrt je čovjekova najvjernija i najnepoznata pratilica. Uvijek stiže sigurno, ali prerano, iznenada, neočekivano. Nitko nije proučio smrt, naučio umrijeti. Sve je naše ljudsko znanje o smrti samo »docta ignorantia«²³ – učeno neznanje. Nijedan čovjek ušavši u smrt nije prošao kroz nju pa se vratio s one strane da bi nas izvijestio o svojem iskustvu. To nam izmiče. Zato smrt za nas ostaje tajna, misterij.

Pred životnom datosti smrti čovjek se uvijek teško ili nikako snalazio. Suviše je zaljubljen u život a da bi mogao misliti na smrt. Ipak, smrt dolazi i razmišljanja o životu i o samoj smrti postaju nužno drukčija. »Cijeloga života to nije trebalo da bude istina, a sada to treba uzeti ozbiljno: ja moram umrijeti. Cijeloga života skupljaju se strahovi oko jedne točke: ja ne želim biti 'mrtav'; ni društveno mrtav, ni duševno mrtav, ni tjelesno mrtav. Cijeloga života uvijek nanovo: strah pred 'uništavajućom' presudom, strah pred 'vijestima' koje me ubijaju u mojem osjećaju vrijednosti, strah od rastanka i osamljenosti, strah da više nitko ne ide sa mnom, da ja više 'ništa' ne vrijedim, da ja više ništa ne činim, da mi nitko više ne može pomoći.«²⁴

Ozračja umiranja

Još ne tako davno umiranje je bilo obiteljski događaj: okupljao je mlade i odrasle, znance i prijatelje. Bio je to oproštaj s dragim članom obitelji, u žalosti doduše, ali i molitvi, i nadi ponovnog susreta. Bila je to ujedno i neka vrsta škole umiranja. Sasvim naravna i pristala.

Danas u razvijenim zemljama visokog standarda, a to pomalo postaje značajna pojava i u drugim zemljama, osamdeset posto ljudi umire u bolnicama, okruženi tehnikom, u nepovjerljivoj sredini. Oni su predani brizi bolničkog osoblja, koje za pratnju umirućih niti je osposobljeno niti ima vremena zbog preopterećenosti drugim poslovima oko živih ili onih koji imaju nade da prežive. Neprijeporna je činjenica da su redatelji scenarija umiranja i smrti najčešće bolničarke, katkad liječnici. A to bi i nas i njih moralo siliti na razmišljanje. I ne samo na razmišljanje. Kakvi su ti redatelji? Kakve bismo poželjeli za sebe?!

U takvim i sličnim okolnostima nerijetko sav teret smrtnoga straha i tjeskobe pada na umirućeg. Obitelji danas, zbog višestrukih razloga,

²³ X. TILLIETTE, »Mourir, survivre?«, *Etudes* 363 (1985), str. 91.

²⁴ K. LÜCKEL, *Begegnungen mit Sterbenden*, Kaiser, München 1981, str. 22.

nisu više usmjerene na umiranje kod kuće. Stav prema smrti bitno se izmijenio. Ona se više ne gleda kao naravna stvar. Proglašena je nečim patološkim, stranim čovjeku. Želi se zanijekati u privatnome i javnom životu. Redovita su mjesta njezina događanja starački domovi i bolnice, premda bi devedesetdva posto umirućih htjelo umrijeti kod kuće.²⁵

Pratnja umirućih

Izraz eutanazija danas više ne znači blagu i dobru smrt, već smišljeno ubojstvo teško bolesnih i umirućih, da im se prikrate patnje. Zato se za izvorno značenje eutanazije danas rabi izraz pratnja umirućih, koja isključuje svako nasilje nad njihovim životom. Sadržaj pojma možemo promatrati na dvije razine.

Na pozitivnoj razini pratnja ili njega umirućih označava upotrebu prikladnih sredstava da se bol ublaži ili potpuno ukloni.²⁶ Istodobno, zbog neizbježiva slabljenja organizma ubrzava se tijek umiranja, popsuje se dolazak smrti. Dva su, dakle, učinka: jedan namjeravan, tj. ublaženje boli i umiranje u skladu s ljudskim dostojanstvom; drugi je učinak nenamjeravan i neželjen, ali neizbježiv, tj. ubrzavanje tijeka umiranja i skraćivanje života.

Na negativnoj razini pratnja i njega umirućih znači poštovanje već započeta i nezaustavljiva tijeka umiranja.²⁷ Drugim riječima, ne upotrebljavati daljnje tehnički moguće zahvate; već započete, ako nisu bili korisni, prekinuti; započete terapije prekinuti ako bi one samo produljivale tijek umiranja ili neko oskudno stanje života bez obilježja bitno vlastitih čovjeku kao osobi.

U dostojanstvu

Stav zahvalnosti pred darom života pretvara se u stav poštivanja života, koje se ostvaruje brigom za život i zdravlje samog pojedinca i solidarnošću onih koji se za njega brinu. Cilj je solidarnosti i pratnje umirućih da se umirućima omogući umiranje, taj posljednji dio životnog putovanja, u ljudskom dostojanstvu. Umrijeti u dostojanstvu znači umrijeti u pravi trenutak, vlastitom naravnom smrću, tako da su poštivane sve sastavnice i odrednice ljudske osobnosti. To je nastojanje da umiranje postane osmišljeno i svjesno proživljeno dovršenje života. Umiranje tada više ne znači morati umrijeti, već smjeti umrijeti. Umiranje tada više nije zaslužujuće, već oslobađajuće. To je umiranje u miru sa samim sobom, s drugima i s Bogom.

Dostojanstvo umiranja pretpostavlja i zahtijeva da se ono odvija, koliko je moguće, pri punoj svijesti i da je umirući svjestan onoga što se s njim zbiva. Ima pravo na istinu. Drugim riječima, umirući ima pravo na to da bude obaviješten o stvarnome stanju svojega zdravlja odnosno bolesti i tijeku umiranja u koje je već ušao. Dakako, toliko i tako da mu istina bude na dobro, na rast u osobno svjesnom prihvaćanju stvarnosti i predanju u ruke Gospodara života i smrti. Istina mu ne smije biti nepra-

²⁵ Nav. dj. str. 8.

²⁶ Usp. O. CORLI (ur.), *Una medicina per chi muore*, Città Nuova, Roma 1988.

²⁷ Usp. PONTIFICIA ACCADEMIA DELLE SCIENZE, *Prolungamento artificiale della vita*, LEV, Città del Vaticano 1987.

vedno uskraćena niti pak bezobzirno bačena u lice. Istinu mu treba darovati, priopćiti u ljubavi.

Europsko vijeće preporučuje svojim državama članicama da »svrate pozornost liječnicima na činjenicu da bolesnici imaju pravo, ako to zatraže, da budu u cijelosti obaviješteni o svojoj bolesti i predviđenoj terapiji«. ²⁸ Razumije se samo po sebi da čovjek vjernik želi svjesno pripravljen učiniti taj presudni korak iz vremenitosti u vječnost. Stoga je razumljiv i prihvatljiv stav liječnika vjernika: »Prema mojemu mišljenju, umrijeti u dostojanstvu ne znači umrijeti u stanju bez svijesti, niti s pomoću slatkog nasilja, već umrijeti u miru, ako je moguće, bez boli. Što se mene tiče, zahtijevam za sebe to dobro i da se dogodi pri punoj svijesti.« ²⁹

Sloboda, kao najveće čovjekovo dobro, nezaobilazni je sastavni i noseći element umiranja u dostojanstvu. Njezin je vidik dvostruk. Sloboda umirućeg prema van njegove su opravdane želje s obzirom na liječenje, produženo ili skraćeno. Sloboda prema unutra je čovjekov stav pred samom činjenicom smrti. »Prava i konačna sloboda je prihvaćanje smrti« ³⁰, jer ljudski je dostojno umiranje »umiranje u potpuno slobodnom predanju« ³¹ Gospodaru života i smrti, u smirenoj savjesti i svijesti da će uskoro biti plaćen i posljednji dug moći grijeha i da se približuje konačna pobjeda Kristova i u mom tijelu (Rim 6, 23; 1 Kor 15, 20–26).

Spontano se nameće pitanje hoćemo li i kako ćemo pogoditi onaj »kairos«, pravi trenutak svoje smrti. Dio nesigurnosti i na tom području uvijek ostaje. Da li se u pojedinom slučaju radi o slobodnom pristajanju na uistinu pravu smrt, u pravi trenutak, o tome ne možemo imati stopostotna jamstva. Unatoč tom obilježju neizvjesnosti, temeljno načelo slobode u prihvaćanju smrti i umiranja trebalo bi ostati nepobitno. Naime, sa smrću zemaljska povijest ljudske slobode stiže na svoj svršetak. A taj bi svršetak trebao biti u čast te slobode.

Pomoći umrijeti

Kada produljivanje života postane neopravdano, pomoć da se živi vlastiti život obraća se u pomoć da se proživi vlastito umiranje na čovjeka dostojan način. Teškog bolesnika i umirućeg čovjeka, zbog njegova tjelesnog i duševnog stanja, koliko je do nas i naših mogućnosti, ne smijemo nikada napustiti. Istinska pomoć i pratnja umirućeg s vidika ostva-

---

²⁸ ASSEMBLEE PARLEMENTAIRE DU CONSEIL DE L'EUROPE, *Recommandation* 779 (1976) — relative aux droits des malades et des mourants, u: *Sipeca* n. 1 (mars 1977), str. 15, točka 10, I.b. Slično se izjašnjava *Deklaracija o eutanaziji* (str. 108); CONSEIL PONTIFICAL COR UNUM, *Quelques questions d'éthique relatives aux grands malades et aux mourants*, Cité du Vatican 1981, br. 6.

²⁹ G. GIUSTI, *Eutanasia*. Diritto di vivere, diritto di morire, CEDAM, Padova 1982, str. 12. Opširnije o toj temi: V. POZAIĆ, *Umrijeti u ljudskom dostojanstvu*, OŽ 5 (1985), str. 411–421.

³⁰ A. REGAN, *Suicide, Euthanasia and Abortion*, N.S.W., Newcastle 1981, str. 42.

³¹ A. AUER, »Das Recht des Menschen auf einen 'natürlichen' Tod«, u: J. SCHWARTLÄNDER (izd.), *Der Mensch und sein Tod*, Vandenhoeck-Ruprecht, Göttingen 1976, str. 85.

renja umiranja u dostojanstvu odvija se na više razina.³²

1. Prva pomoć u umiranju je ublažavanje boli primjenom najboljih raspoloživih sredstava. Bol ne samo da je teret bolesniku već je ona i zapreka njegovim redovitim i normalnim odnosima s okolinom, njegovu osobnom molitvenom životu.

2. Također, savršenoj tehnici treba pridružiti ljudsku, osobnu pažnju. Sama prisutnost, i ona bez riječi, od neprocjeniva je značenja. Bolesnik zaboravljen u bolnici potužio se svećeniku: »Velečasni, da mi pas dođe! Molitva i sakramenti dragocjena su pomoć ne samo umirućem nego i onima koji ga na tom putu žele uistinu ljudski i vjernički pratiti.

3. Osim tjelesnog trpljenja, postoji ono još teže — unutarnje i duševno trpljenje. Davanje psihofarmaka može također biti jedan vidik pomoći u umiranju. Treba, međutim, znati da sami lijekovi neće biti od velike koristi u rješavanju osnovnog pitanja o vrednovanju smisla života, patnje i smrti. Pratlja umirućeg treba da ide za tim da on otkrije smisao i vrijednost i tog razdoblja života, da uvidi da je vrijedno živjeti ga. »Tko želi pomoći umirućem, moći će to onda kada i ako on sam vjeruje u smisao života.«³³

4. I na kraju, pomoć u umiranju može značiti neko kratko produljenje ili skraćenje samog tijeka umiranja. Ako netko prije smrti treba urediti neke važne stvari, pomoć će tada značiti produljenje života, tijekom umiranja, pa makar i bolnog. Ako je naprotiv netko ispunio svoj život i daljnji mu umjetno podržavani život i produljivanje tijekom umiranja ne donosi nikakav dobitak, može se odreći daljnjih tehnički mogućih napora uzdržavanja i produljivanja života, odnosno tijekom umiranja. Naime, biološki život osnovna je i temeljna, ali ne i najviša vrijednost, i ne mora se održavati pod svaku cijenu.

Pomoći živjeti

Pravi smisao pomoći pri umiranju ili pratnje i njege umirućih sastoji se od čitavog niza usluga što ih pruža liječničko osoblje, pažljive nazočnosti najbližih i svećenika; sve to da bi umirući mogao proživjeti na što je moguće osobniji način, kao čovjek i vjernik, smisao posljednjeg stadija vlastitog života. Stoga je pomoć umrijeti, u svakoj srži, zapravo pomoć živjeti, doživjeti i proživjeti svoj život u ljudskom dostojanstvu.

Svjedočanstva

Nebrojeni ljudi upravo su na posljednjem i presudnom dijelu životnog putovanja ostavljeni sami i obeshrabreni. Čovjekovo otuđenje, otuđenje »od samog sebe, od svojeg tijela i života, od svojih bližnjih i okoline, jedva da se može bilo gdje drugdje tako grubo doživjeti kao na granici života i smrti.«³⁴ Ljudska nazočnost ima ovdje nadasve važnu zadaću: poraditi na tome da svaki čovjek može ljudskije proživjeti svoje umi-

³² P. SPORKEN, »Sterbekliniken — oder was brauchen sterbende?«, u: P. DINGWERTH, H. TIEFENBACHER (izd.), *Sterbekliniken — oder was brauchen Sterbende?*, Religiöse Bildungsarbeit, Stuttgart 1980, str. 62—66.

³³ F. BÖCKLE, »Theologisch-ethische Aspekte des Alterns«, *Arzt und Christ* 20 (1974), str. 84.

³⁴ K. LÜCKEL, *nav. dj.*, str. 13.

ranje — zapravo, odživjeti svoj život. »Čovjek živi i dok umire.«³⁵ O tome govori ovo svjedočanstvo: »Primijetio sam u velikim bolnicama, na Rebru, kako časne sestre brzo pronađu vjernike, pitaju ih, žele li svećenika. Vjernik odgovori da želi. I onda se njegov krevet ogradi paravanom, (uopće kreveti umirućih se ograde paravanom) i onda taj svećenik drži ruku umirućeg, drži mu cijelo vrijeme ruku, šapće mu, moli molitve nad njim, pokušava mu ublažiti strah. One koji ne vjeruju isto tako ograde paravanom, ali njima ne dopuštaju da im dode rodbina, osim u sate posjeta. Bolničarke i liječnici imaju previše posla da bi sjedili uz njih, i oni umiru a da ih nitko ne drži za ruku, da im nitko ne pomogne da se osjećaju manje sami. Pomišljao sam da ću, budem li umirao, tražiti svećenika, ne zato što vjerujem, nego jednostavno zato da ne budem sam, da postoji netko tko će me držati za ruku i nešto će govoriti. To je velika prednost onih koji su religiozni...«³⁶

To je doživljaj umiranja čovjeka bez vjere. Isto svjedočanstvo o potrebi za nečijom prisutnošću daje nam i vjernik, psihijatar: »Svaki čovjek osjeća, dok umire, najveću potrebu da se pred licem smrti ne nađe sam — kao da je prisutnost čovjeka (makar i nevjernika) garancija Božje prisutnosti.«³⁷

No, biti uz umirućega, držati ga za ruku, hrabriti ga, nije lako umijeće i treba ga učiti. Biti uz umirućega, pratiti ga u njegovu umiranju znači iskusiti vlastitu potpunu nemoć pred činjenicom smrti. Pred silinom smrti uzmiče i jakost ljubavi. Naša ljubav ne može zadržati umirućega na životu, ali ga može pratiti na putu u smrt. Pratiti umirućega znači u nekoj mjeri umirati zajedno s njime, proći putem smrti drugoga. To znači suočiti se s činjenicom vlastite smrti, stajati na granici, doživjeti granicu između ovostranosti i onostranosti. Susret s umirućim ljudski je susret, toliko intenzivan da ga jedva možemo i predočiti. Pratiti umirućega ujedno je zahtjev i izraz najdublje solidarnosti.

Tražiti smisao

Činjenica je da pred tamnom koprenom smrti čovjek zastaje i odlučuje se za vjeru ili nevjeru. Ako prigrlji vjeru, njegov se duh neograničeno predaje osjećajima pouzdanja i nade u Boga, kao jedinu stvarnost koja ostaje od sjene smrti. Smrt gubi izgled sveponištenja i zadobiva vidik dovršenja, zaokruženja života. Ako se odluči za nevjeru, čovjek nužno hrli u naručje ništavilu. Potresno je svjedočanstvo čovjeka bez vjere: »Svaki ateizam, svaki racionalizam gubi bitku, jer ne može onom koji umire, i koji do kraja ostaje konzekventno logičan, ne može mu baš ništa pružiti u zamjenu. — Uopće taj odnos s religijom nije tako jednostavan kao što se to čini mladom, u svakom slučaju idealističkom čovjeku. Bio sam i sad još uvijek jesam, uvjeren ateist. Međutim kad je čovjek bolestan, teško bolestan, i kad se oko njega događaju smrti, u bolnicama, onda počinje na drugi način razmišljati o svemu tome. Čovjek se u svom strahu pokušava uhvatiti bilo za što, pokušava naći bar jednu logičku

³⁵ J. G. ZIEGLER, »Überlegungen zum Problem der Euthanasie«, *Trierer Theologische Zeitschrift* 85 (1976), str. 141.

³⁶ V. KUZMANOVIĆ, *Zapisi o vlastitom umiranju*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, NZMH, Zagreb 1984, sv. 163, str. 390.

³⁷ P. TOURNIER, *Učimo starjeti*, Oko 3 ujutro, Zagreb 1980, str. 239.

kukicu o koju bi objesio svoje strahove, svoje bolove, svoj strah od prijelaza u *ništa*, od prijelaza iz punog individualiteta baš u *ništa*. Čovjek pokušava tražiti, naći bar neki sićušan razlog koji bi mu po njegovoj logici omogućavao da vjeruje. Ta traženja često traju mjesecima, po cijele noći... Vjerujte, ta su traženja strahovito intenzivna.³⁸

Znajući da je pred smrću bespomoćno svako maštanje (»Još nijedan marksist nije zatražio da na času smrti čita 'Kapital'«), Crkva naviješta da je »Bog stvorio čovjeka za blaženi cilj s onu stranu zemaljske bijede« (GS 18). O tom doživljaju govori nam sljedeći primjer života.

Četiri godine prije svoje smrti, a umro je u tridesetpetoj godini, veliki skladatelj Mozart pisao je svojemu ocu: »Budući da je smrt (da budem precizan) prava konačna svrha našega života, ja sam se u posljednjih pet godina dao na to da tog pravog, najboljeg prijatelja ljudi upoznam tako dobro da mi misao na nj ne samo ne zadaje nikakva straha već da mi i donosi veliku utjehu i mir duha. Zahvaljujem svome Bogu što mi je dao sreću i priliku da smrt spoznam kao ključ naše prave sreće. Nikad ne idem u krevet a da pritom ne pomislim kako, ovako mlad kao što jesam, slijedećeg dana mogu i ne biti više živ. I nitko tko me pozna ne će moći da kaže da sam u međusobnim odnosima mrzovoljast ili žalostan. Za tu sreću ja zahvaljujem svakog dana svome Stvoritelju i od sveg srca želim tu sreću svima svojim bližnjima« (pisano 4. travnja 1787).³⁹

Prema Domovini

Na pozitivan način starost, bolest i umiranje mogu se usporediti s putovanjem u Obećanu Zemlju. Na tom putu čovjek je svjestan kako su nepostojane i prolazne mnoge stvari u životu. Bogatstvo i vanjski uspjesi, ljepota i zdravlje — sve je to prolazno i propadljivo. Ovdje nam nema trajnog boravka. Posred propadanja ljudskog života čovjek može steći novu, produbljenu vjeru u vječni život, život koji nikada ne prestaje, život u zajedništvu s trojednim Bogom. Pogled u život »budućega vijeka« (Vjerovanje) održava se kao toplo i sjajno svjetlo koje rasvjetljuje sadašnjost i daje svim zgodama i nezgodama života novi smisao i nadu.

Čovjek, jedino biće koje zna da mora proći kroz vrata patnje i smrti, zna i to da će taj posljednji, više od svega važni korak značiti sudioništvo u mucu i smrti Isusa Krista. To je korak prema uskrsnuću i vječnom životu sa slavno uskrsnulim Kristom u Trojstvu.

Trpjeti i umirati redovito znači mučan, ali ipak slavodobitan prijelaz pustinje na putu u Obećanu Zemlju radosnog i ljubavi punog zajedništva s Ocem i Sinom i Duhom Svetim. Jer »naša je domovina na nebesima« (Fil 3, 20).

Na tome putovanju mogu se doživjeti bolni časovi osjećaja samoće i zapuštenosti. Poput one dvojice učenika na prvi Uskrs, na putu za Emaus. Isus ih osobno prati i tješi, a oni se tuže da su napušteni (Lk 24, 13—35). O tome govori i ova zgoda: »Neki čovjek usnio san da s Isusom šeta morskim žalom. Isus je hodio pored njega, te su u pijesku ostajala dva traga — Gospodinov i njegov vlastiti. Čovjek je gledao prizore iz svog života i odjednom je s čuđenjem ustanovio kako se upravo u vre-

³⁸ V. KUZMANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 390.

³⁹ A. DEEKEN, *nav. dj.*, str. 105.

menima kada mu je bilo najteže u pijesku može vidjeti samo jedan trag. Zbunjen obrati se Isusu: 'Kad sam obećao da ću te slijediti, rekao si da ćeš uvijek ostati sa mnom. Ipak si me u najtežim časovima moga života ostavio sama; kad sam te najviše trebao, vidim samo jedan trag u pijesku'. Gospodin mu odvrati: 'Nikad te nisam ostavio sama, pogotovu ne u vrijeme kad si puno trpio. Gdje se vidi samo jedan trag, tada sam te nosio'.⁴⁰

Naše poslanje

U vremenu i prostoru u kojemu živimo neizbježiva nam je zadaća promicati kulturu života — »bilo to zgodno ili nezgodno« (2 Tim 4, 2). U svakodnevnom životu presudan će biti naš praktičan stav, praktično uzimanje i rješenje što ćemo ga biti kadri ponuditi onima u nevolji, u agoniji. To nisu u prvom redu pitanja ideologijske ili svjetonazorske naravi. To nisu teoretska pitanja. Kad se ljudi nađu u nevolji, bilo da se radi o početku ili o svršetku života, često djeluju sasvim suprotno od svojih načelnih uvjerenja. Razlog: ili su slabi, ili prepušteni samima sebi, ili su pak zastrašeni onim što bi im daljni tijek života mogao donijeti.

Djelotvorna pomoć

Kad je predsjednik engleskog Društva za eutanaziju posjetio Hospicij Sv. Josipa u Londonu⁴¹ — gdje bolesnici žive posljednje dane svojega života i svoje umiranje, koliko je moguće bez boli i pri svijesti, uz redovitu liječničku njegu i, što je još važnije, okruženi ljudskom pažnjom, toplinom, u obiteljskoj atmosferi — rekao je utemeljiteljici tih ustanova: »Nisam znao da vi to možete učiniti. Kad bi svi pacijenti tako umirali, mogli bismo raspustiti Društvo.« Nato mu je dr. C. Saunders, anglikanka, odgovorila: »Ako pacijentu ublažite bol, ako učinite da se on osjeća kao voljena osoba, tada vam ne će biti postavljeni zahtjevi za eutanazijom. Mislim da je autanazija priznanje poraza i totalno negativan stav.«⁴²

Čitav čovjek

Tijekom života, u različitim nevoljama i bolestima, priskaćemo u pomoć jedni drugima pod ovim ili onim vidikom potreba. Na koncu života, prije smrti, u umiranju u pitanju je sam čovjek. Lišen svega što je imao, stoji pred trenutkom kada će biti lišen i vlastitog tjelesnog postojanja. Pod upitnikom je i njegova osoba, ono najdragocjenije. Upravo tada najpotrebnija mu je ljubav. U umiranju, naime, čovjek postaje najmanji ili najveći od svih svojih životnih veličina. Vjerniku se spontano u tim okolnostima budi sjećanje na Isusove riječi: »Pazite da ne prezrete ni jednog od ovih najmanjih« (Mt 18, 10), kao i ona druga Isusova riječ: »Zaista, kažem vam, što god učinite jednome od ove moje najmanje braće, meni učiniste« (Mt 25, 40).

⁴⁰ L. DEPOLO, *Pastoralni radnik u pohodima bolesniku u bolnici*, str. 114.

⁴¹ Više o toj vrsti ustanova u: C. A. CORR, D. M. CORR (izd.), *Hospice Care. Principles and Practice*, Springer, New York 1983.

⁴² U. EIBACH, »Tötung auf Verlangen? Mercy killing?«, *Der evangelische Erzieher* 26 (1974), str. 225.

Da bismo mogli i znali pratiti umirućega na njegovu posljednjem životnom stadiju, potrebno je da sami vjerujemo u smisao života i smrti. Potrebno je da se pouzdajemo u Isusa, promatrajući ga u Getsemaniju i na križu, u nadi uskrsnuća. On je kroz ljudski strah, otpor i tjeskobu — »Oče moj! Ako je moguće, neka me mimoide ova čaša« (Mt 26, 39) — pripio do smirenosti i potpunog predanja: »Oče, u ruke tvoje predajem duh svoj« (Lk 23, 46).

Ako nas već unaprijed muči i plaši tjeskoba takvih trenutaka, sjetimo se riječi što ih je čuo Pavao u svojim vapajima, kad je molio da bude oslobođen od »trna« u svojem tijelu: »Dosta ti je moja milost, jer snaga se u slabosti usavršuje« (2 Kor 12, 8). I kad bolesnik i umirući doživi i vidi kojom cijenom plaćamo za njega tako dragocjenu prisutnost, on će po našoj i u našoj nazočnosti lakše doživjeti Božju prisutnost. U našoj i njegovoj slabosti usavršit će se jakost milosti vjere, nade i ljubavi — i konačnog predanja u smiraju.

CONCERN FOR THE SERIOUSLY ILL AND DYING

Summary

The increasing frequency of indifferent or cruel treatment of the ill and dying is an acute problem.

The author reflects upon the value and meaning of life, illness, suffering and death in the light of Christianity. Belief in the meaning of life, suffering and death in the hope of resurrection provides a foundation upon which the sick and dying can preserve their dignity in the face of their trials.